

BÓNIS FERENC¹
BARTÓK PÉTER²

Bartók Béla és Bartók Péter

Míg tizennégy esztendővel idősebb bátyja, Béla, Budapestről folytatta harcát édesapjuk szerzői jogainak megfelelő formában történő elismeréséért: Bartók Péter (szül. 1924) Amerikában küzdött azokkal, akik ki akarták sajátítani a nagy zeneszerző életművét. Mint bátyja, ő sem csupán a jogokért harcolt, hanem azért is, hogy az életmű maga hiteles formában maradjon az utókorra Ennek érdekében először hanglezkiadót alapított Bartók Records néven, a Cantata profana szellemiségét idéző szarvas emblémával. a nyolcvanas években, amikor átvehette Bartók Béla amerikai kézirat-hagyatékát, nagyszabású vállalkozásba kezdett. Munkatársak élén hozzálátott a zeneművek revíziójához: kompozíciók hiteles formájának megállapításához, évtizedes sajtóhibák korrigálásához. Hatalmas, végeérthetetlen feladat, melyet Bartók Péter konok megszállottsággal folytat: úgy érzi, tartozik ezzel a Bartók névnek, édesapja szellemének. Akárcsak bátyjával: vele sem lehet úgy beszélni, hogy a szó ne terelődjék csakhamar Bartók Bélara. Így volt ez alábbi beszélgetésünk is, melyet 1986-ban,

---

¹ Bónis Ferenc: Üzenetek a XX. századból. Negyvenkét beszélgetés a magyar zenéről. Püski / Budapest / 2002. A szerző a Bartók Péterrel 1986 áprilisában Baselben beszélgetett, ahol mindketten részt vettek Paul Sacher 80. születésnapján ünnepségén. A beszélgetés hangfelvétele az Így láttam Bartókot c. rádióműsor-sorozatban hangzottak el, nyomtatásban pedig az Így láttuk Bartókot című kötetben (szerkesztette: Bónis Ferenc) jelent meg először 1995-ben.

² A 100 éve született Bartók Péter (Budapest, 1924. július 31. – Florida, 2020. december 7.) mérnök – Bartók Béla és Pásztory Ditta fia – emlékére.

Baselben folytattunk. Mindketten azért mentünk oda, hogy részt vegyünk a nyolcvan esztendőös Paul Sacher születésnap ünnepségén.

– 1941-ben egy tizenhét éves gimnazista, Bartók Péter, nekivágott a nagy útnak, hogy a háborús Európán s a hadszíntérre vált tengeren át Amerikában időző szülei után menjen. Milyen volt ez az út?

Elég körülményes. Magyarország akkor már hadiállapotban volt Amerikával, az én kiutazási engedélyem pedig két héten belül lejárt volna, így sürgősen el kellett hagynom az országot. Átutazó vízumaim viszont nem voltak még, ezért két hétig Zágrábban várakoztam, amíg valaki Budapestre vitte, majd visszahozta Zágrábra az útlevelemet. Külképviseltek ugyanis, melyeken vízumot lehetett szerezni, csak Budapesten voltak. Két hét múlva mehettem tovább, de akkor is csak Svájcig. Ott még meg kellett szereznem a spanyol és a portugál vízumot - ezután végre megérkeztem Lisszabonba. Így sem ment könnyen a dolog, mert a spanyol vízumot rossz színű papírra vezették rá, s a határon nem fogadták el, míg ki nem lehetett cserélni.

A hajóra, melyre jegyem megvolt már, nem szállhattam be a kellő időben. A portugál hajóstársaság ugyanis előzetes garanciát kért az angol kormánytól, hogy engem, mint egy Angliával hadiállapotban álló ország polgárát, abban az esetben, ha egy angol hajó megállítaná a semleges portugál hajót, nem vesznek le. Két hónapig tartott, míg apám londoni kiadója, Ralph Hawkes közbenjárására megkaptam az engedélyt.

1942 áprilisában végre megérkeztem Amerikába, Érkezésem is elég körülményes volt. Jókora késéssel futottunk be a kikötőbe, mert útközben megálltunk, hogy felvegyük egy megtorpedózott norvég olajszállító hajó hajó személyzetét. Nekik adtuk át kabinjainkat, mi az étkezőben töltöttük az utolsó két éjszakát. A hajó végül Philadelphiában kötött ki, onnan vonattal mentem New Yorkba. Ott eligazított valaki, hogy hol találom azt a városrészt, melyben szüleim laknak.

És most következik megérkezésem történetének legkülönösebb része. A földalatti vasút megállt a Columbia Egyetem nevű állomáson. Tudtam, hogy apám ott dolgozik. Amikor az utazás végén leszálltam és taxit kerestem, megpillantok hátulról egy ősz hajú bácsit, akinek épp olyan aktatáskája volt, mint apámnak. Megnéztem előlről is a bácsit: véletlenül nem apám-e? Ő volt. Alig ismert megengem, nyilván nem számított erre az utcai találkozásra. Én szólítottam meg: Apu, itt vagyok. Akkor aztán együtt mentünk haza, gyalog. Így zajlott le az út.

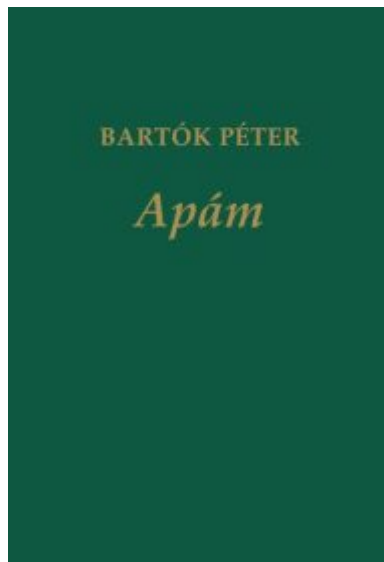
– Melyik lakása volt ez szüleidnek?

A Bronxban volt, Riverdale-ban, viszonylag közel a Hudson folyóhoz. Egy kicsit, nagyon kicsit, budai, pasaréti lakásunkra emlékeztetett. Elég sokáig tartott itt is, míg elértük a város központjából, és itt is voltak már fák és kertek a házak körül. Nem éltünk tehát az aszfalt-tömegben, mint New York más részein éltünk volna.

– *Milyen nagy volt a ház?*

Háromszintes ház volt. Az alagsorban lakott a háztulajdonos, mi a magasföldszinten laktunk, fölöttünk volt még egy emelet, mely akkor üresen állt. Édesapám remélte, hogy a továbbiakban is lakatlan marad, mert akkor senki sem, zavarja felülről. A háztulajdonos persze, érhetően, ennek ellenkezőjét remélte. Édesapám reménye vált be, a háztulajdonos viszont elvesztette a házat: a bank visszavette, mert a felső lakás bére nélkül nem volt elég haszna.

Édesapám nagyon jóban volt ezzel a háztulajdonossal, aki olasz volt; egymással olaszul beszéltek. Mint mesélte, egyszer megjelent nálunk *apák napján* (mert Amerikában megünneplik az apák napját is). Egy csokor virágot nyújtott át apámnak, mondván, hogy tudja, van két fia, fogadja hát el ezt az ünnep alkalmából. Jóviszonyukat az sem rontotta, hogy a háztulajdonos folyton rádiózott. Lakásunk úgy volt berendezve, hogy apám dolgozószobája a lehető legtávolabb esett az alagsori rádiós szobától.

(Editio Musica Budapest, 2004)

Apámék lakásán volt egy zongora, melyet a Baldwin zongoragyár bocsájtott kölcsönként rendelkezésükre. Egy szép napon a cég bejelentette, hogy nem kölcsönzi tovább a zongorát; a háború miatt nem tudnak elég új hangszert gyártani, ezért a kölcsönhangszereket inkább eladják. Attól kezdve, az utolsó pár év-

ben, apámnak nem volt zongorája Amerikában. Egyáltalán: amerikai körülményei nem voltak hasonlíthatók korábbi budapesti életviszonyaihoz. Egy ismerőse – Milroy Miklós, Freund Etelka fia, amikor meghallotta, hogy elvitték apám zongoráját, azonnal odaajándékozta neki a saját pianinóját. Ez elég rozogatakolmány volt, apám nem is nagyon játszott rajta. De bármily rossz volt is a hangszer: egy ideig mégis ott állt lakásunkban.

Aztán elvesztettük magát a lakást is. Nem pontos a szó: kiköltöztünk belőle, édesapám betegsége miatt. Betegsége akkortájt kezdődött, amikor én Amerikába érkeztem. Nem sokkal korábban influenzája volt; amikor megérkeztem, elpanaszolta, hogy azóta minden este csekély hőemelkedése van, melyet az orvosok aszpirinnal kezelnek. A betegség azonban nem múlt el, egyre rosszabbra fordult. Hiába vizsgálták: nem tudták megállapítani, hogy mi a baja. Végre közölték, hogy tuberkolózisa van. Ez ugyan nem volt igaz, de ezt akkor nem tudtuk. Dolgozni azonban nem tudott eleget. Ismerősei, jóakarói akcióba kezdtek, hogy szerezzenek számára valamilyen jövedelmet hozó elfoglaltságot. Ennek során kapta a megbízást a zenekari Concerto megírására.

Milyen is volt Amerikában apám anyagi helyzete?

Fő jövedelmi forrását mindig is a műveinek előadásaiból és kottainak eladásából befolyó díjak alkották. Európában, ahol ismerték őt, háború volt, ottani bevételi forrásai, az angliai tantiemek kivételével, rendre elapadtak. Amerikában kevésbé ismerték apámat és csak gyéren játszották műveit. Amerikai eredetű jogdíj tehát nem sok folyt be. Az Angliából Amerikába küldött jogdíjakat először az angol kormány adóztatta meg, a maradékot az amerikai kormány. Úgyhogy neki a kettős adóztatás miatt, végülis nagyon kis rész jutott munkájának gyümölcséből. Egy hozzám írott levele szerint egyszer kiszámította, hogy ha egy bizonyos összegnél magasabb lenne a jövedelme – ha jól emlékszem, évi tizenhatalcezer dollárt említett –, akkor adója, a progresszív kettős adóztatás miatt, meghaladná a száz százalékot. Ez persze, tette hozzá, soha nem fordul majd elő. Az ilyen és ehhez hasonló dolgokkal magyarázható, hogy körülményei nem voltak rózsásak Amerikában.

Itt most kissé előre szaladtam a krónikában. Maradjunk még Riverdale-ben. Amikor megérkeztem és a lakás felé mentünk, az régi budai sétánkra emlékeztet. Vele sétálni nagyon érdekes volt: mindig volt valami mondani- vagy magyaráznivalója a természetről. Amikor Budapesten sétáltunk, olykor felemelt egy követ: ámulva néztük az alóla menekülő bogarakat. Minden madárnak, minden fának és növénynek tudta a nevét. Riverdale-ben is, ahogy mentünk a ház felé, az útba eső park szikláira hívta fel figyelmemet. Elmagyarázta, hogy

New Yorkban azért lehet olyan sok felhőkarcoló, mert egész Manhattan sziklára épült – nem úgy, mint Budapest.

Megérkeztünk. Első meglepetésem az volt, hogy szüleimnek két kismacskájuk van. Budapesten soha nem tartottunk háziállatot - Amerikában meg mindjárt kettő is volt. Apám nagyon szerette őket és részletesen mesélt viselkedésükről. Az egyik macska néha a vállán ült, miközben apám fel s alá sétált a szobában; a macska ezt szemlátomást élvezte, de apám is. Amikor nem voltam otthon, részletes jelentést írt, hogy mit csinálnak a macskák. Az egyik nőstény macska egyszer elkóborolt és nagysokára az udvarlójával jött vissza. Apám szépen beszámolt nekem a macskák erkölcséről. Este olykor sétálni mentünk, és megfigyeltük az amerikai szentjánosbogarakat. Ezek repülés közben hol kigyújtották, hol eloltották lámpásukat, nem úgy, mint az európaiak, melyek halványan mindig világítanak.

Végül is betegsége miatt jöttünk el Riverdale-ből. Az ismerős kezelőorvosok körülményesen jutottak csak el hozzánk – New Yorkban meglehetősen nagyok a távolságok, mi pedig, mondhatni, a város szélén laktunk.

Volt más baj is: nagyon rosszul fűtötték a házat. Ezen úgy próbáltam segíteni, hogy bádogcsövekből építettem apámnak egy villanykályhát, így az ő szobájában valamivel melegebb volt, mint az olajjal fűtött ház többi részében. A ház nagyon rosszul volt szigetelve, ezt csak igen erős fűtés ellensúlyozhatta volna. Előbb-utóbb el kellett tehát mennünk és mind a hárman máshová kerültünk. Nem találtunk ugyanis megfelelő lakást, melyben együtt maradhattunk volna. Az ASCAP, az Amerikai Zeneszerzők, Szövegírók és Kiadók Szövetsége, magára vállalta – részben legalábbis –, hogy gondoskodik édesapámról. Nyárra ők küldték el üdülni a hegyekbe. Saranac Lake az Adirondack hegységben van, északon; az Észak-Karolinában fekvő Asheville viszont, ahová télire küldték, délen van. Sarana Lake-ben komponálta a zenekari *Concertót*, nagyon rövid idő alatt, 1943 nyarán, lázas betegen. Asheville-be már csak a következő télen jutott, 1943/44 fordulóján. Ott madárfüttyöket jegyzett le. Engem 1944 januárban besoroztak hadi szolgálatra, de néhány napra elmehettem hozzá, hogy meglátogassam. Egyik reggel megmutatta nekem feketetáblájú jegyzetkönyvét, melybe följegyezte, hogy füttyül az egyik madár. Nagyon jellegzetes fütty volt; később hallottam, hogy belekomponálta a *III. zongoraversenybe*. De akkor még nem volt több, mint természeti megfigyelés.

– *Megvan ez a jegyzőkönyv?*

Feltételezem, hogy megvan. Minden, ami nála volt, a hagyaték gondnokaihoz került. Ezt az anyagot nemrég átadták nekem, de a leltár nem elég részletes ahhoz, hogy annak alapján mindent megtaláljunk.

– *Mit tudsz, személyes tapasztalatból, a zenekari Concerto keletkezésének körülményeiről?*

Azt hiszem, még 1942-ben volt, hogy a rádióban előadták Sosztakovics VII. szimfóniáját. Új mű volt, partitúrája mikrofilmen jött Oroszországból Amerikába. Meghallgattuk. Egyszer csak apám ezt mondta: milyen különös, nem túlságosan jelentős témát hányadszor ismétel már Sosztakovics. Elkezdte számolni. Már talán harmincnál tartott, amikor végre tovább mozdult a zene. Ő kissé nevetségesnek tartotta ilyen témának ily nagyszámú ismétlődését. Azt mondta, hogy ezt nem várta volna Sosztakovicstól, akit egyébként nagyra becsült. Azt is mondta, hogy ezzel lehetne valami mulatságos dolgot csinálni. Gondoltam: milyen érdekes lenne, ha csakugyan csinálna valamit – aztán el is felejtettem az egészet. Apám halála után hallottam először a *Concertót*. Az Intermezzo interrotto-tételben valóban szerepel ez a téma, meglehetősen kifigurázva. Egy ismerősünk, aki a New York-i előadáson édesapám mellett ült, észrevette, hogy apám mosolyog az Intermezzo interrotto tétel alatt. Persze, nem tudta, hogy miért; nem is kérdezte meg. Amikor azonban én elmeséltem neki élményünket a Sosztakovics-témával, akkor összeraktuk a történetet.

– *Kik tartoztak Amerikában édesapád baráti-ismerősi köréhez?*

Nagyon szűk kör volt, amelyben forgolódtunk. Édesanyám barátnője volt Illés Ágota, a későbbi Agatha Fassett. Ő nagyon jó volt hozzánk, sokat segített szüleimnek, amikor odakerültek, őt nagyon gyakran láttam lakásunkban. Tőle kerültek hozzánk a macskák is. Amikor édesapám először vitt el munkahelyére, a Columbia Egyetemre, éppen ott volt Herzog György. Nagyon örültem, amikor láttam, hogy édesapám nincs mindig teljesen egyedül abban az épületben, ahol dolgozott. A sarokban volt egy párnázott szoba; egy kis kuckó, berendezése csak a lemezjátszó készülék, ülő alkalmatosság, meg az asztal, erre tehettem papírlapot, amelyen éppen dolgozott. Jó volt tudni, hogy akad valaki, aki olykor a közelében van.

Nagyon jó ismerősünk volt Serly Tibor, első feleségével. Serly Tibor átírt *Mikrokozmosz*-darabokat vonósnégyesre, majd vonósnégyesre és zongorára, végül zenekarra is készített egy *Mikrokozmosz-szvitet*. Emlékszem: Serly Tibor előzőleg meg akarta mutatni nekünk, hogy hogyan hangszerel. Stephen Foster amerikai dalszerző műveiből irt egy zenekari darabot, kérte, hogy hallgassuk meg ennek rádióelőadását. Apámnak ez nagyon tetszett, ezután járult hozzá, hogy Serly Tibor hangszerelje meg a *Mikrokozmosz* egyes darabjait.

Ismeretségi körünkhöz tartozott még Bátor Viktor is, később aztán ő volt apám végrendeletének egyik végrehajtója.

Balogh Ernő is elég sokat segített édesapámnak. Ő járt az OSCAP-nál megmagyarázva nekik, hogy édesapámnak segítségre van szüksége. Ő mutatta be Illés Ágotának szüleimet, ez már magábanvéve jótétemény volt.

Szigeti Józseffel találkoztunk, de keveset. Egyetlen egyszer emlékszem csak, hogy telefonált nekünk. Járt nálunk néha Földes Andor és felesége is.

A karmesterek közül Reiner Frigyessel volt még kapcsolatban. Reiner dirigálta a kézzongorás-ütőhangszeres *Szonáta* zenekari változatának előadását.

– *Hogy tudott édesapád alkalmazkodni a számára nyilván szokatlan amerikai életkörülményekhez?*

Hogy *beilleszkedett* volna az amerikai életvitelbe, az tulajdonképpen nem mondható. Voltak dolgok, amelyek mindvégig idegesítették. Nem szerette például a gumit rágó emberek látványát. Ha nyilvános helyen ilyet látott, nem mulasztotta el, hogy ne figyelmeztessen rá: „Látod, az az ember ott kérődzik”. Nem szokott hozzá az amerikai bútor-stílushoz sem. Az asztalnak Magyarországon általában négy lába van, az amerikaiak azonban szeretik az egy lábú asztalt- ehhez édesapám tudott hozzászokni. Elmondta nekem, hogy szerinte az amerikaiak irtóznak a világosságtól, mindig lehúzzák a redőnyöket, nehogy túl sok fény jöjjön be az ablakon. Nem szerette az amerikai vonatok mesterséges szellőztetését sem.

– *Térjünk vissza arra az időre, amikor édesapád elköltözött Riverdale-i lakásából Hová ment onnan?*

Az első nyáron még nem adták föl ezt a lakást. Szüleim 1941 nyarán Illés Ágotához mentek Rivertonba, Vermont államba. Volt egy gyönyörű háza a hegyek között, oda mentek. 1943 tavaszán vált édesapám betegsége olyan súlyossá, hogy fel kellett adni a Riverdale-i lakást. Emlékszem, mielőtt elmentünk, édesapámnak egy előadás-sorozatot kellett volna tartania a Harvard Egyetemen, Cambridgeben. Ez bizony elég messze volt: öt órányira vonattal. Elkezdte, de fizikailag nem bírta az oda- és visszautazást. Lázasan fekve, nekem diktálta lemondó levelét. Az előadások meg voltak írva – csak felolvasni nem tudta már őket. Akkoriban több levelet is írtam nevében, így kissé a titkára lettem.

El kellett tehát menni Riverdale-ből. Első utunk Saranac Lake-be vitt: mind a hárman elmentünk oda. Apám ott egy gondozó-otthonban kapott helyet. Ezt egy nyugalmazott ápolónő vezette, apám volt az egyik bentlakó vendége. Én aztán ott is hagytam, magam máshová mentem. Mint említettem: ott írta a *Concertót*. Amikor ősszel visszajött New Yorkba, először egy szállodába költözött, Hotel Woodrow-ba, onnan ment aztán le Asheville-be. Végül New Yorkban ugyanabban a házban, melyben közben édesanyám kapott egy kis lakást, egy

nagyobb kétszobás lakásba költöztek együtt. Ez nagyon szerény lakás volt: két kis szoba, a kettő együtt sem nagyobb, mint egy tágasabb szállodai szoba. Konyha nem volt, csak egy szekrényszerű kis főzősarok, kis jégszekrénnyel, vízcsappal és gáz főzőlappal. Apám valahogy mégis meg volt elégedve vele. Olyan napirendet alakított ki, hogy amikor édesanyám zongorán gyakorolt, ő elment sétálni, hogy ne zavarja. Mikor pedig édesanyám mást csinált, apám akkor dolgozott otthon. Nagyon lármás helyen volt ez, New York nyugati 57. utcájában. Az ötödik emeleten laktak. Előnyös volt viszont, hogy ismerősök is voltak a házban: Kecskeméti Pál és felesége, Láng Erzsi csembalóművésznő. Őket segítették hozzá szüleimet ehhez a lakáshoz. Őket olykor meg lehetett látogatni; egyébként is sokat segítettek nekünk.

Édesapámat nem zavarták különösebben a szerény körülmények. Volt ott egy automata vendéglő, olyasféle, mint az egykori pesti Ilkovics, néha oda ment ebédelni. Amikor én hadiszolgálatban voltam Panamában, egyik levelében azt írta, hogy aznap különösen olcsón ebédelte: mindössze 35 centért. Máskor – írta, hogy 40-45 centjébe kerül az ebéd. Így élt utolsó remekműveinek keletkezése idején.

– Meddig maradtatok együtt Amerikában? Amíg bevonultál – vagy te már korábban elköltöztél szüleidtől?

Amikor 1943 későtavasán elmentünk Saranac Lake-ba, attól kezdve én tulajdonképpen nem voltam már velük. És ők sem voltak együtt. Édesanyám egy kis egyszobás lakásba költözött New Yorkban, ahol zongoraórákat adott. Volt egy bérelt zongorája, így próbált megélni. Apám pedig, mint már említettem, különböző helyeken lakott: Saranac Lake-ben, Asheville-ben, közben mg szállodában. Aztán kerültek együtt az 57. utcai, utolsó lakásukba, akkor, amikor én már hadiszolgálatban voltam.

1945 augusztusában újra összeköltöztünk: én leszereltem, ők pedig akkor is Saranac Lake-ban voltak, ezúttal egy bérelt házikóban. Valóban házikó volt: a parasztkunyhó benyomását keltette. Nagyon primitív volt, apám azonban igen jól érezte magát benne. Augusztus 15-én tértem vissza a hadiszolgálatból, másnap már Saranac Lake-ben voltam. Apámat nagyon jó állapotban találtam, azt hittem, hogy újra egészséges. Sétáltunk, hegyet másztunk együtt. Nagyon érdekes volt vele beszélgetni, mert akkor már felnőttnek tekintett engem – amikor előzőleg elmentem, számára még gyerek voltam. Megbeszéltük a világ különböző problémáit. Beszélgettünk a hazautazás lehetőségéről is. Én már nagyon szerettem volna hazajönni, ő azonban vonakodott kissé; úgy vélte, meg kell vámi, hogy hova fejlődnek a dolgok, nem lehet úgy ugrálni, ahogy én

szerettem volna. Még nevetett is azon az újsághíren, mely szerint ő már hajón ül, útban Európa felé.

Szeptember elején elhatároztuk, hogy visszamegyünk New York-ba, mert hőemelkedései újra jelentkeztek. Ez már a vég kezdete volt: betegsége kilépett a lappango stádiumból és nyíltan támadott – ekkor már nem lehetett segíteni rajta. Ezek az utolsó napok rettenetesek voltak, betegsége rohamosan, napról-napra súlyosbodott. Éjszaka rettentő fájdalmai voltak, melyeket nem tudtunk enyhíteni. Jött az orvos – ez halála előtt egy héttel lehetett és elrendelte, hogy apámat azonnal vigyék kórházba.

– *Melyik orvos volt ez?*

Israel Rappaport. Rajta kívül apám, édesanyám és én: mi hárman voltunk jelen. Apám ezt kérdezte: „Nem mehetnék inkább holnap? Van valami, amit szeretnék még itthon megcsinálni.” „Nem, Béla – mondta az orvos – most kell menni azonnal.” Én meg elkövettem azt a hibát, hogy rábeszéltem apámat: fogadjon szót az orvosnak, meg fogják gyógyítani, ha most elmegy a kórházba. Nem is képzeltem, hogy más indoka lehetne a kórházba menésnek, mint a gyógyítás. Tehát rábeszéltem, és ő, sajnos, szótfogadott nekem. Bepakoltuk őt és ment rögtön a kórházba.

Mielőtt még elindultunk, meg kellett húznom a hangszerelésre váró befejező részt taktusvonalait abban a partitúrában, amelyen éppen dolgozott. Ez a III. zongoraverseny volt. Amit tehát ő oly szerényen mondott, hogy valamit még szeretne otthon megcsinálni, az a *III. zongoraverseny* befejezése lett volna. Nem magyarázta el tüzetesebben, mert ott állt édesanyám: a zongoraverseny az ő születésnap ajándéka lett volna, tehát meglepetés. Nem volt szabad, hogy anyám tudjon róla.

Én magam Saranac Lake-ban szereztem tudomást e műről. Amikor édesanyám elment valahová, apám bevitt a hálósobájába. Az asztalon volt egy halom kottapapír, tetején a *Brácsaverseny*. Alatta volt, elrejtve, a *III. zongoraverseny* kézírata, amelynél dolgozott. De mindig csak akkor, amikor édesanyám nem volt jelen. Édesanyámnak nem volt szokása, hogy belenézzen apám irataiba, tehát ez meglepetés lett volna – ha be tudja fejezni. Ez lett volna az a valami, amihez még egyetlen napot kért...

A kórházban aztán utólag megtudtuk, semmi mást nem csináltak vele, csak megpróbálták néhány órával meghosszabbítani az életét: infúzióval, injekciókkal. Ő nagyon utálta a kórházat, az ápolónők viselkedését, műnyájasságát, hamis mosolygását. Egyáltalán: utálta a felesleges, tartalmatlan beszélgetést, mely csak az időt töltötte, gondolati tartalom nélkül. Biztos vagyok

benne: tudta, hogy meg fog halni, nem akarta a kórházi tortúrát, csak azt kérte, hogy hagyják békében elmenni. És hogy a rettenetes ápolónő menjen ki.

Az utolsó napokban látogatóba ment hozzá egyik orvosa, Henry Lax. Négy-szemközt beszélgettek, utána Lax elmesélte, hogy mit mondott apám: „csak azt sajnálom, hogy teli kofferrel kell elmennem”. Vagyis, hogy nagyon sok mondanivalója lett volna még.

[1986]

Bartók Péter floridai otthonában

Budapest, 1988. július 7. Ifj. Bartók Béla / b / és Bartók Péter, középen ifj. Bartók Béla felesége Bartók Béla temetési szertartásán a Farkasréti temetőben

(Fotó: Kleb Attila)